

## СИМВОЛІЧНИЙ ПРИРОДНИЙ КОД УКРАЇНСЬКИХ САДИБ (ПИРОГОВЕ., М. КИЇВ)

**А. О. КАДУРІНА**, кандидат архітектури

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*У статті висвітлюється питання інформаційного коду, який був закладений при створенні українських садіб на архітектурно-художньому рівні. На прикладі Пирогове (м. Київ) виявлено особливості символіки декору хат різних регіонів України. Знайдено чинники, з приводу яких для кожної області країни історично склався саме такий код з власним «набором» символів.*

**Ключові слова:** українські садиби, символіка, архітектурно-художній декор, природничий код, Пирогове, Київ, Україна.

**Постановка проблеми.** В Україні існує іконна традиція прикрашати свої оселі архітектурно-художнім декором з символічним зображенням різних стихій. При цьому, як ми можемо дослідити на прикладі музею народної архітектури та побуту в Пирогове (м. Київ), для кожного регіону країни характерний свій, оригінальний «набір» символів зі своїми архітектурно-художніми особливостями. Що ж це за коди? Чому в одному регіоні України популярні сонячні коники, а в другому в декорі домінують ромби? Десь хати фарбують в червоний колір, а десь – у блакитний? Спробуємо розібрати інформаційний код кожного регіону, порівняти та знайти чинники єдності та відмінностей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Музею народної архітектури та побуту в Пирогове (м. Київ) присвятили свої труди: Л. Д. Федорова, М. Князька-Ханова та ін. [1–3]. Філософії слов'ян присвятив свою книгу М. В. Попович [4]. Аналізом символіки, в тому числі природничих стихій, займалися: Адріан Фрутігер, Амі Роннберг, Кетлін Мартін та ін. [5–9]. Проте на сьогодні не існує інформації щодо аналізу архітектурно-художнього декору народних осель з різних регіонів України з точки зору символіки, в порівняльно-аналітичному плані.

**Методика досліджень.** У науковому дослідженні застосовані методи натурних і бібліографічних досліджень, синтезу та аналізу, графоаналітичний та історичний методи, а також метод аналогій.

**Результати дослідження.** Метою публікації є аналіз символічного коду українського житла в різних регіонах України на прикладі Пирогове (Київ). Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

1. Простежити історію створення музею народної архітектури в Пирогове;

2. Проаналізувати характерні елементи декору українських осель з точки зору символіки;

3. Виявити особливості архітектурно-художнього декору хат з різних регіонів України;

4. Знайти закономірності та чинники різних природничих кодів в різних частинах країни.

Національний музей народної архітектури та побуту України було створено в 1969 році завдяки ініціативі відомого етнолога П.Т. Тронько та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури [1]. В 1976 році відбулося його відкриття. З усієї країни було зведено зразки будівель народної архітектури та елементи побуту. З того часу по сьогоднішній день територія музею збільшилася з 120 до 150 га. А кількість архітектурних експонатів – із 150 до 300 одиниць. Садиби із розташуванням житлових та господарчих будівель відтворено з історичною містобудівною достовірністю, на великій озелененій території парку [2, 3].

За довгі роки існування слов'янської культури було створено певний інформаційний код. Він добре співвідноситься з аналогічними кодами інших культур у світі, та символічно відображає те, що було особливо важливо з давніх часів, а саме – стихії. Так, зазвичай сонце зображується в українських хатах у вигляді круглих сонячних розеток, стилізованому вигляді сонця із промінням. Такі елементи прикрашали вікна та двері, як мезопростори, самі «слабкі» місця в хаті, через які щось недобре могло потрапити в дім. Це був своєрідний захист [4]. Також тему сонця представляли коники на даху, які уособлювала сонячних коней, що котять Сонце із сходу на захід кожен день. Тема захисту «слабких місць» в домі виявлялася за допомогою червоного кольору в оформленні дверей, вікон та навіть стін. Червоний колір символізував всеочисний вогонь, який спалює все лихо ще на підході до хати. Якщо хати фарбували у блакитний колір, що уособлював ідею Неба, це означало, що ті хто живуть в хаті, знаходяться під захистом Неба та всіх небесних богів. Сонячних птахів, півників, можна було побачити зазвичай у просторі над вікнами у вигляді розпису. Окрім сонячного захисту, вони надавали людям інформацію, що тут живе незаміжня дівчина, або незайманий хлопець [6, 7].

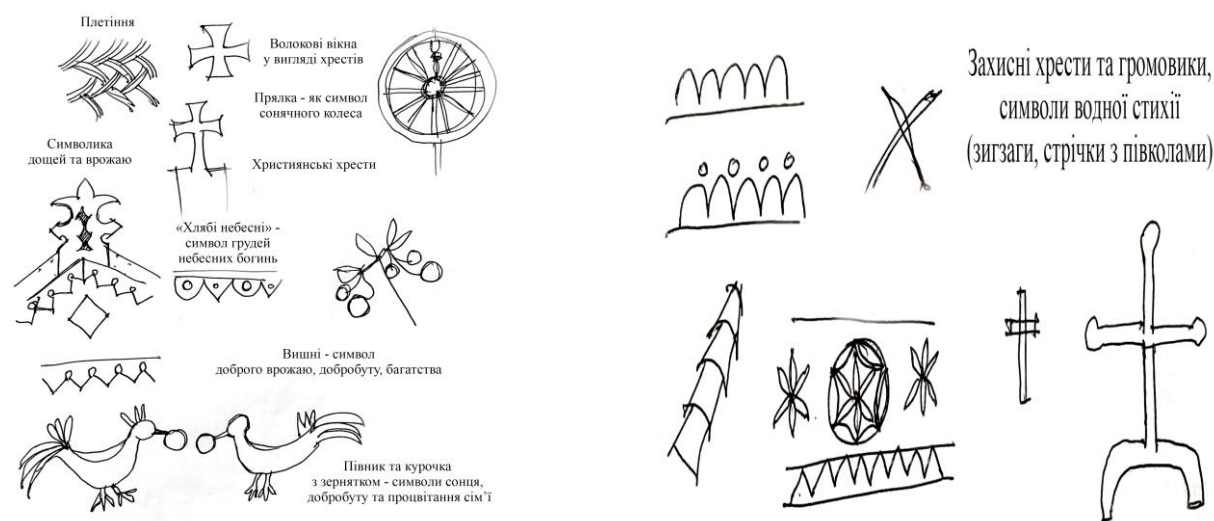
Тема стихії води розкривалася за допомогою зображення небесних вод, річок та дощів. Це: зигзагоподібні та хвилясті стрічки в оздобленні хат. Іноді краплями зображалися запаси води на небі, а «небесні хлябі» уособлювали «груди небесних богинь», які зображалися у вигляді ажурних стрічок з півкругів.

Стихія землі виявлялася у вигляді ромбів (поле), ромбів з перехрестям (розоране поле) та ще із крапками всередині (засіяне поле). Ромби та квадрати символізували силу та родючість землі. Іноді на даху встановлювали образ рогів бика, як символ добробуту та процвітання.

Велика кількість розписів в оздобленні хат розкривала тему врожаю, гарного добробуту та процвітання. Це – зображення різних рослин, квітів,

плодів та стилізованого Дерева життя. Воно представляло не лише тему врожаю, а і гармонію, місце людини у світі, зв'язок усіх світів та всю світобудову, на якій тримається саме життя на Землі [8, 9].

Але в кожному регіоні країни були присутні свої особливості, свій код та набір елементів. Роздивимося яких саме. На Наддніпрянщині домінують символи, пов'язані з водною стихією, а саме з дощами. Це громові знаки та стрічки з півколив та зигзагів. Коники на даху на оселях часто зроблено у символічному вигляді квітів, а в розпису стін присутні мотиви врожаю, наприклад малюнок вишень. Символами сонця, врожаю, гарного добробуту виступають малюнки півня та курочки з зернятком. На цій території багато родючої землі, але для доброго врожаю потрібні дощі. Саме тому ми бачимо цю символіку на будівлях (рис. 1).

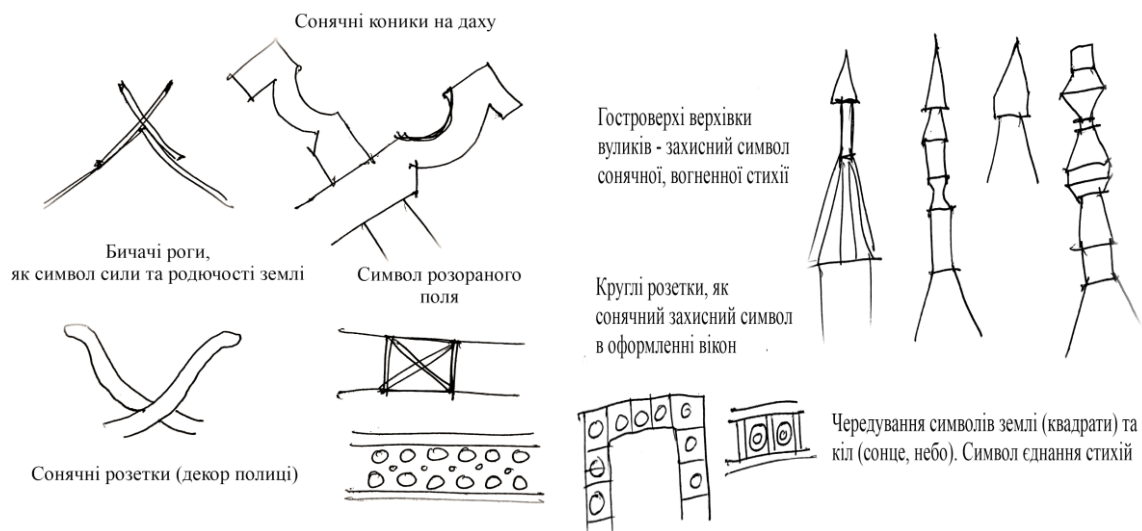


**Рис. 1. Декор будівель Наддніпрянщини**

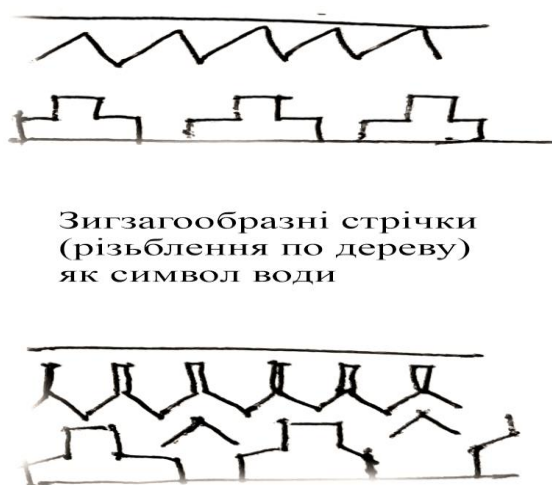
В Поліссі домінують сонячні символи, – на дахах можна побачити образ коників, вікна багато прикрашені сонячними розетками. Образи вогню та сонця уособлюються в складних гостроверхих формах вуликів, а образ плодючої землі та врожаю – в бичачих рогах на даху (рис. 2). Чому? Може тому, що в цьому регіоні багато лісів, висока вологість та багато деревини, але для доброго врожаю не вистачає саме сонця.

На Слобожанщині – навпаки, навколо степи, багато сонця, але потрібні дощі. Може саме тому в оздобленні входу в дім, над вікнами присутня багата кількість водних мотивів (зигзаги в різних формах та їхніх варіаціях) у вигляді ажурного дерев'яного різьблення (рис. 3).

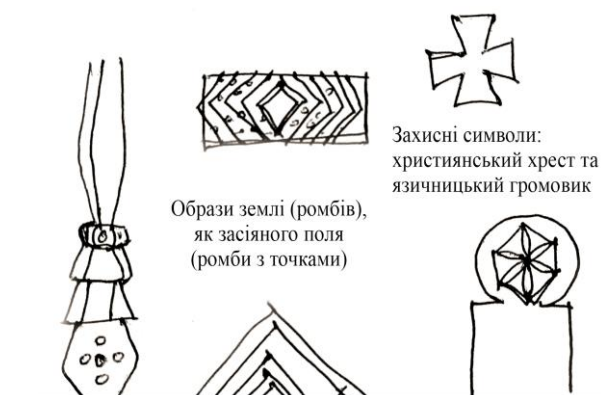
В регіонах Поділля та Карпат домінують символи землі (багаторівневі композиції з ромбами, один в одному) та рослинні мотиви. При цьому особливістю карпатських мотивів є різьблення по дереву, з зображенням не лише символів землі та родючості. Це також символи - обереги, як то громовик, знак богу грому, блискавки Перуна та бога сонця Сварога, що захищав дім від небезпечних стихій та природних катаклізмів (рис. 4).



**Рис. 2. Символіка садиб Полісся**



**Рис. 3. Декор хат Слобожанщини**



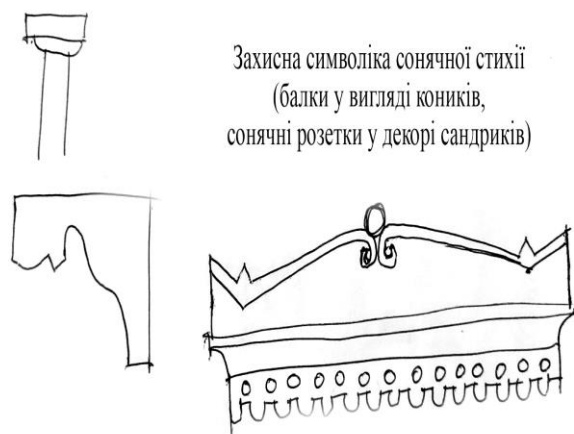
**Рис. 4. Символіка стихій на будівлях в Карпатах**

На Поділлі, окрім великої кількості зображень ромбів та квадратів, у розпису стін присутні красиві рослинні мотиви у вигляді різних квітів та сонячні птахи. Захисну символіку сонця та вогню зазвичай підкреслюють островерхі стовпчики при вході на територію садиби (рис. 5). То ж домінуюча роль символів землі та сонця в цих регіонах пояснюється тим, що для доброго врожаю потрібна велика кількість плідної землі та сонце, а в гірських регіонах наявність землі особливо цінна, достатньо дощів, але не завжди достатньо сонячних днів.

В оздобленні споруд Полтавщини ми бачимо багато сонячних та водних мотивів. Особлива увага приділяється символам Сонця: балки у будівлях у вигляді коників, червоний колір стін, солярні розетки в оздобленні сандриків над вікнами (рис. 6). Це зрозуміло, бо саме ці дві стихії є важливішими для вирощування доброго врожаю зернових та овочевих культур.

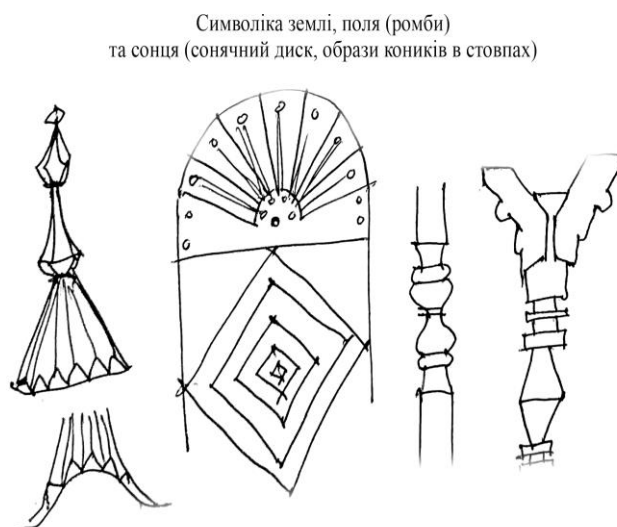


**Рис. 5. Рослинні мотиви в архітектурі Поділля**



**Рис. 6. Сонячні мотиви в декорі хат Полтавщини**

В декорі хат на Гуцульщині присутні символи землі (ромби в ромбах) та сонця, що теж добре пояснюється кліматичними умовами регіону. Сонячні мотиви представлено образом сонця з променями у зеніті, гостроверхими баштами та кониками у декорі багатоярусних стовбурів, що виходять у двір оселі (рис. 7).



**Рис. 7. Символіка сонця та землі в житловій архітектурі Гуцульщини**

Оселі на Півдні України славляться своїм блакитним кольором та розписом стін з рослинними мотивами, а саме – малюнками Світового дерева, що є символом добробуту та процвітання. Це досить благодатний край для сільського господарства, тому блакитний колір – це як запит до богів, щоб залишали своє заступництво та існуючий гармонійний баланс між стихіями для добрих врожаїв.

То ж насправді символічний код хат в різних регіонах України це – своєрідний кліматичний код. В оздобленні будівель зазвичай використовуються

саме ті стихії, яких не вистачає в регіоні, і саме вони «запрошуються» до декору хат. Це – своєрідний мікс язичницьких та християнських традицій. З точки зору язичницьких уявлень, найбільш важливими в житті людини є стихії, і в кожній з них є Бог – заступник. Завдяки повному «набору» стихій можна було отримати добрий врожай, а внаслідок цього – багатство та добробут.

Але в декорі українських хат були присутні і християнські символи – рівнобічні хрести, які зазвичай було представлено волоковими вікнами у хрестоподібній формі та як барельєфи у інтер'єрах хат (частіше на печях). Ці символи були приречені зберігати весь цей добробут та захищати мешканців оселі.

**Висновки:** 1. Національний музей народної архітектури та побуту України було відкрито в 1976 році. Його територія на сьогодні складає 150 га, а кількість архітектурних споруд – майже 300 одиниць.

3. Характерними елементами декору українських хат взагалі є символи природних стихій:

- сонця (розетки, коники, півники);
- води (зигзаги та хвилясті стрічки);
- землі (ромби, квадрати) та врожаю (рослинні мотиви);
- неба (блакитний колір), світла (білий колір) та вогню, пікучого сонця (червоний колір) в оформленні стін.

4. «Набори» символів стихій в різних регіонах України такі:

- Наддніпрянщина – символи води та врожаю
- Полісся – сонячні символи
- Слобожанщина – водні мотиви
- Карпати – елементи землі, сонця, грому
- Поділля – рослинні мотиви, образи землі та сонця
- Полтавщина – сонячні та водні символи
- Гуцульщина – символи землі та сонця
- Південь України – рослинні мотиви.

5. Особливості використання символів стихій безпосередньо пов'язані з кліматичними умовами в різних регіонах країни. В архітектурно-художньому оздобленні житлових будівель зображалися саме ті стихії, яких не вистачало в регіоні і тому вони були найбільш цінними та запрошувалися до життя людей.

То ж інформаційний код українських осель є перш за все кліматичним кодом, який пов'язаний з темою доброго врожаю, а як наслідок – процвітання родин, селищ та країни в цілому. Бо Україна була та залишається багатою країною з лісами та полями, річками та морями. Вона дарує своїм мешканцям усе своє природне багатство, а праця людей перетворює його у добробут та процвітання українського народу.

### **Література:**

1. Сайт національного музею архітектури та побуту України: Історія музею Пирогове. Режим доступу: <https://pyrohiv.org.ua/pyrohiv/about/istoriya-muzeu-pyrogovo>

2. Федорова Л. Д. Національний музей народної архітектури та побуту України НАН України. *Енциклопедія історії України*. К.: Наукова думка, 2010. Т. 7 : С. 319.
3. Князька-Ханова М. Музею архітектури в Пирогово – 50 років: як створювали історичну пам'ятку. Режим доступу: <https://kiev.segodnya.ua/ua/kiev/kwheretogo/muzeyu-arhitektury-v-pirogovo-50-let-kak-sozdavali-istoricheskuyu-dostoprimechatelnost-1219942.html>.
4. Попович М. В. Мировоззрение древних славян. К.: Наукова думка, 1985. 168 с.
5. Ronnberg A., Martin K. The Book of Symbols Reflections on Archetypal Images. Taschen, 2010. 807 p.
6. Frutiger A. Signs and Symbols. Their Design and Meaning / translated by Andrew Bluhm, 1928. 360 p.
7. Символи стихій. Природні стихії як основа міфологічного символізму. Режим доступу: [https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/302487/mod\\_resource/content/1/%D0%BB3.pdf](https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/302487/mod_resource/content/1/%D0%BB3.pdf).
8. Мусієнко О. С. Символіка стихій як смислоутворюючий фактор у кінематографі. Режим доступу: <http://nv.knutkt.edu.ua/article/view/248727>.
9. Кадурина А. О. Символика славянського жилища. Мини-модель Всесенної. *Проблеми теорії та історії архітектури України: Зб. наук. Праць*. 2015. № 15. С. 53–59.

## References:

1. Website of the National Museum of Architecture and Pobutu of Ukraine: History of Pirogov Museum. URL: <https://pyrohiv.org.ua/pyrohiv/about/istoriya-muzeyu-pyrogovo> (Accessed May 20, 2022).
2. Fedorova, L. D. (2010). National Museum of Folk Architecture and everyday life of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Encyclopedia of History of Ukraine*. К.: Naukova Dumka, 2010. P. 319. (in Ukrainian).
3. Knyazjka-Khanova, M. The Museum of Architecture in Pirogovo - 50 years: how they created a historical memo. URL: <https://kiev.segodnya.ua/ua/kiev/kwheretogo/muzeyu-arhitektury-v-pirogovo-50-let-kak-sozdavali-istoricheskuyu-dostoprimechatelnost-1219942.html> (Accessed May 20, 2022).
4. Popovich, M. V. (1985). Worldview of the ancient Slavs. К.: Naukova Dumka, 1985. 168 p. (in Russian).
5. Ronnberg A., Martin K. (2010). The Book of Symbols Reflections on Archetypal Images. Taschen, 2010. 807 p.
6. Frutiger A. (1928). Signs and Symbols. Their Design and Meaning / translated by A. Bluhm, 1928. 360 p.
7. Symbols of the elements. Natural elements as the basis of mythological symbolism. URL: [https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/302487/mod\\_resource/content/1/%D0%BB3.pdf](https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/302487/mod_resource/content/1/%D0%BB3.pdf) (Accessed May 20, 2022).
8. Musienko, O. S. The symbolism of the elements as a sense-creating factor in cinematography. URL: <http://nv.knutkt.edu.ua/article/view/248727> (Accessed May 20, 2022).



9. Kadurina, A. O. (2015). Symbolism of the Slavic dwelling. Mini-model of the Universe. *Problems of theory and history of Ukrainian architecture*, 2015, no. 15. pp. 53–59. (in Russian).

### **Annotation**

**Kadurina A. O.**

***Symbolic natural code of Ukrainian manors (Pyrogove, Kyiv)***

**Purpose.** The purpose of the publication is to analyze the symbolic code of Ukrainian housing in different regions of Ukraine on the example of Pirogovo (Kyiv).

**Methodology.** The research uses methods of field and bibliographic research, synthesis and analysis, graphoanalytical and historical methods, and the method of analogies.

**Results.** The National Museum of Folk Architecture and Life of Ukraine was opened in 1976. Its territory today is 150 hectares, and the number of architectural structures – almost 300 units. During the long years of Slavic culture, a certain information code was created. It reflects something that has been especially important since ancient times, namely the elements. The sun is usually depicted in Ukrainian houses in the form of round solar rosettes, a stylized form of the sun with rays. The red color symbolized the purifying fire, which burns all the disaster on the way to the house. If the houses were painted blue, which embodied the idea of Heaven, it meant that those who live in the house are under the protection of Heaven and all the heavenly gods. The theme of the element of water was revealed through the image of heavenly waters, rivers and rains. These are: zigzag and wavy ribbons in the decoration of houses. The element of the earth was manifested in the form of diamonds (field), diamonds with intersections (plowed field) and even with dots inside (sown field). A large number of paintings in the decoration of the houses revealed the theme of harvest, good prosperity and prosperity. It is an image of various plants, flowers, fruits and a stylized Tree of Life.

Each region of the country had its own characteristics, code and set of elements: Dnieper – symbols of water and harvest; Polissya is a symbol of the sun; Slobozhanshchyna – water motives; Carpathians – elements of earth, sun, thunder; Podillya – plant motifs, images of the earth and the sun; Poltava region – sun and water symbols; Hutsul region – symbols of the earth and the sun; South of Ukraine – plant motifs.

Features of the use of symbols of the elements are directly related to climatic conditions in different regions of the country.

**Key words:** Ukrainian estates, symbols, architectural and artistic decor, natural code, Pirogovo, Kyiv, Ukraine.